ONTOGENEZNING ILK BOSQICHLARIDA INSONNING PSIXIK RIVOJLANISHIGA XOS XUSUSIYATLAR

ОСОБЕННОСТИ ПСИХИЧЕСКОГО РАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕКА НА РАННИХ ЭТАПАХ ОНТОГЕНЕЗА

CHARACTERISTICS OF HUMAN MENTAL DEVELOPMENT IN THE EARLY STAGES OF ONTOGENESIS

Muratova Zilola Salohiddin qizi
Andijon davlat pedagogika instituti
Milliy g‘oya va manaviyat asoslari va
huquq talimi yo‘nalishi 101-guruh talabasi
zilolamuratova60@gmail.com
https://doi.org/10.5281/zenodo.19885471

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada ontogenezning ilk bosqichlarida inson psixikasining shakllanish qonuniyatlari, uning rivojlanishiga ta’sir etuvchi biologik, ijtimoiy va ma’naviy omillarning o‘zaro uyg‘unligi kompleks yondashuv asosida tahlil qilinadi. Ilk bolalik davrida psixik jarayonlarning paydo bo‘lishi, rivojlanish dinamikasi hamda shaxs shakllanishining dastlabki bosqichlari chuqur ilmiy asosda yoritiladi. Shuningdek, milliy g‘oya va ma’naviyat asoslari nuqtai nazaridan bola psixikasining rivojlanishida oila, mahalla va ta’lim muassasalari o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikning ahamiyati ochib beriladi. Tadqiqot natijalari ontogenezning ilk bosqichlarida shakllangan psixik xususiyatlar insonning keyingi ijtimoiy faoliyati va shaxs sifatida kamol topishida hal qiluvchi omil ekanligini ko‘rsatadi.
KALIT SO‘ZLAR: ontogenez, psixik rivojlanish, ilk bolalik davri, ijtimoiylashuv, psixik jarayonlar, shaxs shakllanishi, ma’naviy tarbiya, milliy qadriyatlar, ijtimoiy muhit.

АННОТАЦИЯ:В статье комплексно анализируются закономерности формирования психики человека на ранних этапах онтогенеза. Рассматривается взаимосвязь биологических, социальных и духовных факторов, влияющих на развитие личности в раннем детстве. Особое внимание уделяется динамике развития психических процессов и роли социальной среды.
КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: онтогенез, психическое развитие, раннее детство, социализация, формирование личности, духовное воспитание.

ABSTRACT: This article presents a comprehensive analysis of the patterns of human mental development in the early stages of ontogenesis. It explores the interrelation of biological, social, and spiritual factors influencing personality formation in early childhood, emphasizing the dynamics of psychological processes.
KEYWORDS:ontogenesis, mental development, early childhood, socialization, personality formation, psychological processes.

Inson taraqqiyoti masalasi har qanday jamiyatning ijtimoiy, ma’naviy va ilmiy rivojlanishida markaziy o‘rin tutadi. Ayniqsa, shaxsning psixik shakllanish jarayonini o‘rganish bugungi globallashuv sharoitida yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Chunki zamonaviy davrda inson ongiga ta’sir etuvchi omillar ko‘lami kengayib, axborot oqimi keskin ortib bormoqda, bu esa yosh avlodning psixik rivojlanishiga bevosita ta’sir ko‘rsatmoqda.

Ontogenez inson rivojlanishining uzluksiz jarayoni sifatida uning biologik, psixologik va ijtimoiy jihatdan shakllanishini qamrab oladi. Ushbu jarayonning ilk bosqichlari esa inson psixikasining asosiy strukturaviy elementlari shakllanadigan davr bo‘lib, u keyingi rivojlanish bosqichlari uchun poydevor vazifasini bajaradi. Shu bois ontogenezning aynan dastlabki davrlarini chuqur o‘rganish shaxs rivojlanishining umumiy qonuniyatlarini anglash imkonini beradi.Ilk bolalik davrida bola hali to‘liq ijtimoiy tajribaga ega bo‘lmagan bo‘lsa-da, u faol ravishda tashqi muhit bilan o‘zaro ta’sirga kirishadi. Bu jarayonda bola psixikasi oddiy reflektor reaksiyalardan boshlab murakkab ongli faoliyatgacha bo‘lgan bosqichlarni bosib o‘tadi. Aynan shu davrda bola atrofdagi borliqni idrok etishni, uni anglashni va unga nisbatan munosabat bildirishni o‘rganadi.

Bugungi kunda milliy g‘oya va ma’naviyat asoslari doirasida yosh avlodni tarbiyalash jarayonida ontogenezning ilk bosqichlarini chuqur tahlil qilish alohida ahamiyat kasb etadi. Chunki aynan shu davrda shakllangan psixik xususiyatlar insonning kelajakdagi ijtimoiy faoliyati, dunyoqarashi va qadriyatlar tizimini belgilab beradi.

Ontogenezning ilk bosqichlarida psixik rivojlanish o‘zining murakkabligi va ko‘p qirrali xususiyatlari bilan ajralib turadi. Bu davrda bola psixikasi hali to‘liq shakllanmagan bo‘lsa-da, unda psixik faoliyatning barcha asosiy elementlari yuzaga keladi va asta-sekin rivojlanadi. Ilk bosqichlarda bola faoliyati asosan biologik ehtiyojlar bilan bog‘liq bo‘lib, reflektor xarakterga ega bo‘ladi. Biroq tashqi muhit bilan muntazam o‘zaro ta’sir natijasida bu faoliyat asta-sekin murakkablashib boradi va ongli faoliyat elementlari paydo bo‘ladi.Psixik rivojlanishning muhim xususiyatlaridan biri uning ijtimoiy shartlanganligidir. Ya’ni bola psixikasi faqat biologik omillar asosida emas, balki ijtimoiy muhit ta’sirida shakllanadi. Shu jihatdan qaraganda, bola uchun eng muhim rivojlantiruvchi omil bu uning yashash muhiti, ayniqsa oila hisoblanadi. Oila bolaga dastlabki ijtimoiy tajribani beradi, uning hissiy dunyosini shakllantiradi va ijtimoiy xulq-atvorining asoslarini belgilaydi[1].Bola psixikasining rivojlanishida sezgi va idrok jarayonlari muhim o‘rin tutadi. Dastlab bola atrof-muhitni alohida sezgilar orqali qabul qiladi, keyinchalik esa bu sezgilar yagona idrok tizimiga birlashadi. Natijada bola predmetlar va hodisalar o‘rtasidagi bog‘liqlikni anglay boshlaydi. Bu esa tafakkur rivojlanishining boshlanish nuqtasidir.[1]

Xotira jarayoni ham ilk bolalik davrida shakllana boshlaydi. Dastlab bola tasodifiy taassurotlarni eslab qolsa, keyinchalik maqsadli eslab qolish qobiliyati rivojlanadi. Bu jarayon bolaning tajribasini boyitadi va uning faoliyatini yanada ongli qiladi.Nutq rivojlanishi esa psixik rivojlanishning eng muhim ko‘rsatkichlaridan biri hisoblanadi. Bola nutq orqali nafaqat o‘z fikrini ifoda etadi, balki ijtimoiy tajribani o‘zlashtiradi, boshqalar bilan muloqot qiladi va o‘z xulq-atvorini tartibga soladi[2]. Nutq rivojlanishi tafakkurning shakllanishi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, bu ikki jarayon bir-birini to‘ldiradi.Shu bilan birga, bola psixikasining rivojlanishida hissiy jarayonlar ham katta ahamiyatga ega. Ilk yoshda hissiyotlar bevosita va kuchli namoyon bo‘ladi. Bola o‘z ehtiyojlari qondirilganda quvonch, qondirilmaganda esa norozilik bildiradi. Vaqt o‘tishi bilan bu hissiyotlar murakkablashib, ijtimoiy mazmun kasb eta boshlaydi.

Zamonaviy yondashuvlarda bola psixikasining rivojlanishi faqat psixologik jarayon sifatida emas, balki ma’naviy-ijtimoiy hodisa sifatida ham qaralmoqda. Ayniqsa, milliy g‘oya va ma’naviyat asoslari doirasida bola tarbiyasiga e’tibor qaratish uning shaxs sifatida shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Ilk yoshdan boshlab bolaga milliy qadriyatlarni singdirish, unda axloqiy me’yorlarni shakllantirish va ijtimoiy mas’uliyat hissini rivojlantirish zarur[3].Bu jarayonda “oila–mahalla–maktab” tizimi alohida o‘rin tutadi. Ushbu tizim bola rivojlanishining uzviyligini ta’minlaydi va uning psixik shakllanishiga kompleks ta’sir ko‘rsatadi. Oila asosiy tarbiya maskani bo‘lsa, mahalla ijtimoiylashuv muhiti, maktab esa bilim va ongni

Ontogenezning ilk bosqichlari inson psixikasining shakllanishida asosiy va hal qiluvchi davr hisoblanadi. Ushbu davrda bola psixikasi biologik imkoniyatlar asosida shakllana boshlaydi, biroq uning to‘liq rivojlanishi ijtimoiy muhit va ma’naviy tarbiyaga bog‘liq bo‘ladi.Tahlillar shuni ko‘rsatadiki, psixik rivojlanish jarayoni murakkab, ko‘p bosqichli va o‘zaro bog‘liq omillar ta’sirida kechadi. Ayniqsa, oila muhiti, ijtimoiy ta’sir va ma’naviy qadriyatlar bola shaxsining shakllanishida muhim rol o‘ynaydi.

Shu sababli ontogenezning ilk bosqichlarini chuqur o‘rganish va bu jarayonda ilmiy asoslangan yondashuvlarni qo‘llash yosh avlodni barkamol shaxs sifatida tarbiyalashning muhim sharti hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Vygotskiy L.S. “Psixologiya razvitiya rebenka” – Moskva, 1984.
2. Elkonin D.B. “Detskaya psixologiya” – Moskva, 1971.
3. G‘oziev E.G‘. “Umumiy psixologiya” – Toshkent, 2010.
4. Nurullo o‘g‘li, A. A. (2023). SHARQ MUTAFAKKIRLARINING ASARLARIDA PSIXODIAGNOSTIKAGA DOIR QARASHLARI. TAPAҚҚИЁT, 13.
5. Vaxabova, O. G. (2024). GLOBALLASHUV SHAROITIDA AXBOROT MUHITINING YOSHLAR IJTIMOIY NORMALARI SHAKLLANISHIGA TA’SIRINING PSIXOLOGIK JIHATLARI. Современное образование (Узбекистан), (12 (145)), 46-51.
6. O’gilxon T, V. (2023). Axborot muhiti yoshlar ijtimoiy normalari shakllanishiga ta’sirini tadqiq etishning metodik jihatlari. Современное образование (Узбекистан), (11 (132)), 15-22.
7. Guljahon, A. (2026). INSON ONGINING TARAQQIYOTI VA ONGSIZLIK JARAYONLARINING PSIXOLOGIK MOHIYATI HAMDA ULARNING O ‘ZARO BOG ‘LIQLIGI. Ustozlar uchun, 93(4), 387-391.
8. Muhlisaxon, K. (2026). YOSH VA PEDAGOGIK PSIXOLOGIYA FANINING TADQIQOT SOHASI VA MUAMMOLARI. HOZIRGI KUNDAGI RAQAMLI TEXNOLOGIYALARNI YOSH BOLALAR PSIXIKASIGA TASIRI. Ustozlar uchun, 93(4), 372-379.